

ФІЛОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 821.162.1"18/19"Захар'ясевич

Марія Брацка

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНЯ АКСІОЛОГІЯ: СПЕЦИФІКА ТЕКСТУ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПОГРАНИЧЧЯ (НА ПРИКЛАДІ ТВОРЧОСТІ ЯНА ЗАХАР'ЯСЕВИЧА)

У статті аналізуються художні стратегії висловлення ціннісних переконань у тексті польсько-українського пограниччя. Яскравим прикладом такого тексту є романи популярного у другій половині XIX століття польського письменника Яна Захар'ясевича на українську тематику.

Художня аксіологія – новітній та новаторський в інтепретаційній перспективі напрямок літературознавчих досліджень – дає можливість повному прочитувати літературні тексти різного часового та просторового континууму та виявляти їх ціннісний зміст. Особливо цікавими у такому контексті можуть бути твори культурного пограниччя, у яких перетинаються різні культурні елементи, світоглядні позиції, нашаровуються ідеологічні принципи, адже таким чином здійснюється моделювання бажаної історії та сучасності. Спадщина письменників польсько-українського пограниччя середини та другої половини XIX століття є яскравим прикладом неприхованого запису ціннісних орієнтирів у літературному тексті та нав'язування відповідної візії дійсності. Серед помежівних текстів вказаної доби важливе місце займає доробок Яна Захар'ясевича – галицького польського прозаїка, найчитанішого поруч із Юзефом Крашевським у 60–70-ті роки XIX століття автора [10, с. 143], що порушував найбільш актуальну для польського суспільства Галичини проблематику. Творчість цього автора поставала на специфічному світоглядному та ідентичнісному підґрунті: цей полонізований українець, що обстоював українські культурні та віросповідальні цінності, вважав необхідним залучати їх до справи національної ваги – відбудови реальної та духовної Речі Посполитої. Гетерогенна самотність групи польських русинів – малодослідженого феномена галицьких "gente Ruthenus, natione Polonus" [12, с. 306] – вплинула на їхню літературну діяльність, що дає унікальну можливість вивчати відображені в тексті проблеми культурної помежівності, етнічної та національної ідентичності, що ми намагалися зробити в іншому

дослідженні [1], а також унаочнювати горизонти ціннісних переконань, записаних у літературному тексті.

Постать Я. Захар'яевича та його багатий доробок (близько 80 прозових творів) рідко ставали предметом зацікавлення сучасних літературознавців: найбільше уваги йому присвятив Ч. Клак [10; 11], а деякі твори чи аспекти аналізували Г. Маркевич [13, с. 99–212], Р. Коропецький [12], М. Жмігородська [17, с. 295–319], авторка цих рядків [1] та інші. У контексті досліджуваної проблематики творчість цього автора не розглядалася. Саме тому варто простежити аксіологічні пріоритети Я. Захар'яевича, зафіксовані у трьох романах, які П. Хмельовський зарахував до таких, що порушують так зване русинське питання [4]: "Święty Jur" ("Святий Юр", 1862), "W przededniu" ("Напередодні", 1863), "Jarema" ("Ярема", 1863). Зокрема безпосередньою нашою метою є вивчення художніх стратегій висловлення ціннісних переконань у згаданих творах. Актуальність статті визначається необхідністю перепрочитання та реінтерпретації цих текстів, адже використання інструментів теорії літературної аксіології призводить до певної модифікації усталеного трактування викладених у тексті подій (а також їхньої ієрархізації), літературних персонажів і позиції наратора, а внаслідок цього і верифікації авторитету самого автора [див.: 9].

Цінність, як сформулював це поняття М. Лосський, – це "щось всепроникне, те, що визначає сенс й усього світу, і кожної особистості, й кожного вчинку" [цит. за: 3, т. , с. 43]. Уявлення про цінності у філософії нерозривно пов'язане з їхнім метафізичним виміром, тобто розумінням їх як уявлень про вищі пріоритети в життєдіяльності людини, а тому вони займають ключове місце у структурі її світогляду. Вони, зокрема, є стрижневими для літературного процесу, літературного твору та унаочнюють ціннісну систему епохи, покоління або конкретного автора. Варто наголосити, що, як зазначав Ю. Ковалів, "художня практика неможлива поза аксіологією, адже продукує вічні цінності, здатні єднати людей „всепроникною та зорієнтованою надідеєю”" (Т. Манн), одуховнювати їх, залучаючи до прекрасного" [3, т. 1, с. 43]. "Розповідаючи, ми створюємо цінності", – ствердила польська дослідниця І. Івасьов [6, с. 71], підкреслюючи, що власне оповідь стає суб'єктивним видом художньої активності, яка конкретизує ціннісні орієнтири. При цьому заявлені у художньому творі цінності зазвичай не оприявлені безпосередньо як окремі висловлювання, що складають його структуру. Щоправда, це залежить від характеру твору, явний абрис вони отримують, наприклад, у творах дидактичного або прикладного значення. Літературна аксіологія "використовує оцінювальні можливості самої мови, не обмежуючись засвоєнням слів і виразів, що слугують для формулювання оцінок. Вона зужиткує оцінювальний потенціал мови, що виявляється,

зокрема, в різного роду конотаціях та можливостях побудови висловлювань, у яких оцінювальна позиція суб'єкта, хоч і не вербалізована, виразно чується" [5, с. 19–20].

Висловленню цінностей у літературному тексті підпорядковуються різні елементи, деякі риторичні конструкції та прийоми суто літературного характеру, наприклад, створення всезнаючого наратора, який, власне, передає характерні для певної суспільної верстви обов'язкові цінності. Аксіологічна спрямованість тексту унаочнюється на різних рівнях художнього світу твору: тематичному, проблемному, часопросторовому, образному тощо. Шляхом вивчення взаємин між суб'єктом мовлення й автором, літературними персонажами та художньою дійсністю можна описати світ цінностей певного твору та одночасно певного автора, адже література є індивідуалізованим, власним висловленням окремої людини, що визнає конкретну ієрархію цінностей. Причому в цій ієрархії діапазон цінностей аж ніяк не може бути обмежений традиційними поняттями добра і зла, він може включати аксіологічні поняття правди / істини, любові, доброти, вірності, справедливості, свободи тощо, а в такому контексті особливо цікавою є символіка цінностей, яка може змінюватись у різні історико-соціальні періоди. Художня аксіологія виражається зокрема у віднесенні до панівної релігійної системи, пов'язаних з нею уявлень, до міфів, суспільної ідеології, поточних переконань тощо. Вона відображає певною мірою суспільну свідомість, яка оприявлена у творі не тому, що про неї говорять, а внаслідок насичення різних елементів структури тексту [див. ширше: 5, с. 20].

Аксіологічні переконання автора пограниччя, творчість якого аналізується, оприявнюються насамперед на тематичному рівні. Високу оцінку Я. Захар'яевича отримують дії, спрямовані на утримання / повернення / зміцнення пам'яті про польську державу і державність та консолідацію польського народу. Смісл патріотичної боротьби формують візії позитивно оцінюваної конспіративної, щоденної, невтомної праці, спрямованої на підживлення чуття єдності народу та підготовку до відбудови Речі Посполитої (романи "Святий Юр", "Напередодні").

Русіями польської патріотичної боротьби у "Святому Юрі" є патріоти – Ян Домінік Корибут, Кароль Гроцький, Якуб Вирвич, роль яких полягає в тому, щоб довести "високу" ідею польської національної справи та обов'язок сусідніх етносів (українців, євреїв) допомогти в її втіленні в життя. Твір був реакцією на стрімкий розвиток української національної свідомості, активізований Головною Руською Радою – групою русинської інтелігенції, що вимагала від австрійської влади культурного рівноправ'я, а з часом і адміністративної автономії на етнічній основі. Цей сепаративний русинський рух польські письменники розглядали як такий, що суперечить їхнім власним національним прагненням і послаблює

польський рух за незалежність. Роман є втіленням декларації Руського Собору – громади поляків, "gente Ruthenus, natione Polonus", які заявили про те, що "українці й поляки є двома паростями, які виростають з одного пня, та їхнє розділення – марна праця" [15, с. 216], тому критерії диференціації навколишнього світу та оцінювання поведінки героїв у тексті прозорі: всі, що працюють на справу польсько-русинської дружби та утворення загальної нації, гідні поваги, а ті, що проголошують розбрат поміж цими двома народами, впроваджуючи сепаратистські тенденції, гідні осудження. Саме тому ідея польсько-русинської згоди (насправді закамouflьованої пишномовними словами колонізації русинів) перед лицем спільних ворогів (Австрії, Росії) послідовно втілюється у романі, а однією з іпостасей утілення стає мовне питання, про яке ширше йтиметься далі.

Український герой "Святого Юра", палкий патріот Порфирій, вболіває за денационалізацію русинів, відсутність української мови у місті (Львові) та трактування польської мови як ученої в селі; йому болить відчутність і проблема формування української інтелігенції, шляхти, міщанства, державних діячів; пригнічує рабська свідомість українського селянства. Будь-який рух Порфирія, будь-які пропагандні гасла про те, що "ляхи – вороги", знаходить у романі відсіч у вигляді негативної реакції різноманітних героїв, зокрема українців, що, згідно з авторськими намірами, захищають "спільну" польсько-русинську традицію. Свідомий українець у романі виявляється нестійким у своїх переконаннях, поступово позбавляючись ілюзій щодо готовності русинів консолідуватися навколо національних цінностей. Знаменною у цьому контексті є картина формування модерної польської нації на очах героїв "Святого Юра" та оприявлення справжніх національних цінностей. Порфирій Шетицький в одній із фінальних сцен під час демонстрації у Варшаві 1862 року разом з Гроцьким і Вирвичем стає свідком сцени, коли ксьондз підніс вгору і тримав хрест перед військом, що йшло на натовп, а після вбивства священнослужителя побачив, як цей хрест підхопив старий єврей. Цю сцену Гроцький коментує таким чином: "Tak upomina się naród o swoje swobody! Patrz to jest naród – jedno w nim serce – wyznania nie różnią go! Patrz Porfiry, to potęga narodu polskiego! On tu stoi, a śmierć przed nim, i ani oczu nie zmruży... bo on jest narodem, ma dzieje swoje... Słuchaj, czego on pragnie, za co on ginie!.. On nie woła o *lisy i pasowyśka!*.. Porównaj teraz, mój drogi, te dwa obrazy: gromady ruskie i naród polski..." (курсив автора. – М. Б.) [15, с. 262]. Автор переконливо формулює національні цінності обох народів (польського та українського): з одного боку, "високі" прагнення до свободи, якими характеризуються зрілі нації, такі як польська, що збирає під своє крило різні етнічні й релігійні групи, та "нижчі" прагнення – матеріального достатку, бажання власності, власної вигоди. Акценти у творі розставлені ідейно правильно, читач відповідно їх

декодує. Таким чином русин Порфирій переконається у важливості польської справи та стає польським патріотом.

У романі "Напередодні" на тематичному рівні також оприявнюється ціла низка зазначених у "Святому Юрі" аксіологічних переконань, зокрема щодо трактування патріотизму та патріотичного обов'язку. Оповідач цього тенденційного твору на сучасну суспільно-політичну тематику вербалізує зокрема політику багатонаціональної держави щодо народів, які її населяють: "Jeśli bowiem państwo jakie ma pod swoim panowaniem ludy różnej narodowości, to potęgę tego państwa stanowi swobodny rozwój narodowości" [16, т. III, с. 166]. Українці (а ще євреї) у творі залучаються за принципом національної рівновартості до спільної боротьби за відродження Польщі. Автор коментарями наратора, вчинками героїв проводить думку про необхідність кропіткої щоденної праці на власному клаптику землі та об'єднання в невеликі громади, що у творі отримали назву родини та будувалися не за принципом кровного зв'язку, а на фундаменті спільного духовного покликання. У романі втілюється авторська позиція створити такі організації для різних людей, незалежно від родової та станової належності. До родини, організованої головним героєм – молодим українцем Єроном, належать представники різних станів і національностей: поляки, русини, євреї. Таким чином автор начебто відходить від оцінювальної засади ієрархії народів та патерналізму. Проте насправді відбувається повна денационалізація етнічного Іншого, який стає асимільованим Своїм. Це підтверджують слова самого Єрона: "...Mu Polacy jesteśmy..." [16, т. III, с. 8]. Українськість Єрона проявляється лише у його належності до уніатської церкви та етнічних деклараціях. Юнак, такий собі клон "усвідомленого" Порфирія Шетицького, визнає польські національні цінності та вболіває за польську національну справу, уже не порушуючи українського питання та вважаючи себе частиною одного великого народу. Цікаво, що власне його устами, а не поляка Домініка Корибута, який знову з'являється на сторінках чергового твору Захар'яевича, висловлює автор свої міркування про наближення відповідального історичного моменту, що може змінити долю держави, та актуалізує моделі поведінки для всіх членів "багатонаціонального польського суспільства". Тож саме полонізований українець стає виразником розуміння необхідності зміни стратегії для відбудови польської держави: відмови від трагічної позиції жертви з піднесеною рукою протесту, а поєднання протесту зі щоденною працею, що вважається священним обов'язком кожного свідомого громадянина [16, т. II, с. 206–207].

Цікавого характеру у зв'язку з унаочненими вище ціннісними орієнтирами Я. Захар'яевича набуває проблема української мови. Розуміння факту, що мова закладає основи культурної ідентичності, а в

майбутньому може стати фундаментом нації, унаочнив письменник у романі "Святий Юр". Реалізуючи тезу про згоду між народами, автор зосереджує увагу на факті, що насправді мовне питання для простого народу – українських і польських селян – неважливе. Селянство не диференціюється ні за мовною ознакою, ані за віросповідальною, тобто не вважає це перешкодою на шляху до порозуміння. Усезнаючий наратор так коментує мовну ситуацію польського та українського села: "I tak dalej rozmawiali z sobą chłopci i nikomu z nich na myśl nie przyszło, że ci z Podgórze obcym mówią do nich językiem, a Podgórze wcale nawet nie widzieli wielkiej różnicy w języku Zachorzan..." [15, с. 112]. Понад мовним питанням залишається проблема знищення місця спільних зустрічей, перемовин і розваг, місця обопільної згоди – єврейської корчми, спаленої ворогом. Таким чином Захар'ясевиц, здається, прагне ствердити, що польсько-українська спільнота, яка складалася з представників найнижчих суспільних верств, існувала та існує, це лише представники русинської інтелігенції, обстоюючи думку про окремих русинський народ, впроваджують розбрат. Натомість польська інтелігенція в романі шанує українську мову, вживає її, проте вона стає для них розвагою, певним декоративним елементом для підкреслення своєї лояльності до етнічної групи, яка має разом з ними творити фундамент польської державності. Ніхто не заперечує існування української мови, звичайно, поруч із польською. Українською мовою розмовляють майже всі герої, але найчастіше у побутових ситуаціях, натомість важливі хвилини, моменти душевного піднесення, вирішальні події викликають перехід на польську мову. З одного боку, українська виконує функцію своєрідного елемента місцевого колориту, стає критерієм правдивості типів героїв та подій художнього світу. А з іншого боку, таке розмежування сфер використання обох мов розташовує українську на рівні побутової, розмовної мови, що саме по собі обмежує можливості її розвитку, особливо інших стилів, та використання її в різних жанрах. Захар'ясевиц намагається змінити мислення про українську мову як самостійну, дискредитувати її як таку, що може стати основою майбутньої національної свідомості та ідентичності. Адже, нехтуючи своєю рідною мовою та вживаючи мову гегемонної культури, врешті-решт людина переймає інший світогляд, долучається до цієї культури.

Питання української мови у творі Я. Захар'ясевица влучно коментує Р. Коропецький: "Представлена латинською абеткою і через те позбавлена потенційної небезпеки, втіленої в кирилиці <...>, українська мова селян у "Святому Юрі" стає нічим іншим, як тільки спустошеною формальною рисою естетичного предмета – роману. <...> Це, напевно, експресія особистої позиції Захар'ясевица як „gente Rutheni natione Polonus”": незважаючи на всі його переконання про прив'язаність до своєї рідної мови,

фактично він співдіяв з гегемонною польською культурою у викоріненні української мови" [12, с. 320–321]. Фактично українська мова в романі перетворюється на стильовий елемент художнього тексту, подібно до текстів письменників Правобережної України. Ледь накреслена інша (державницька) функція мови дискредитується, маргіналізується. Головне, що не пройде повз увагу вдумливого читача і дослідника (і чого сам автор не акцентує, адже не це є його завданням), – відповідальність за такий стан речей несуть не лише зовнішні загарбницькі сили, а насамперед сама русинська інтелігенція, яка не здатна протистояти, протидіяти асиміляційній політиці.

На образному рівні Я. Захар'яевич достатньо виразно оприявнив свої ціннісні переконання в повісті "Ярема", створюючи портрет головного героя – українського селянина. Титульний герой Ярема від самого дитинства був при звичаєній до несправедливості – приниження, рабського служіння, нехтування ним. Змолоду він "począł na serio tracić wiarę w siebie i w lepsze swoje przeznaczenie na świecie" [14, с. 22], був останнім у громаді та серед товаришів, що викликало спротив хлопця та єдину реакцію протиставлення злу і моральному насильству – необгрунтоване використання фізичної сили. Змінивши покірливість і спокійність на непокору, агресивність і невинуваті бундючність, Ярема здобуває принаймні повагу серед сільської молоді, хоч і негативну, але якусь позицію в громаді. Переконаний своїм псевдодругом, австрійським чиновником возним Губером, про необхідність навчання, що дасть можливість дослужитися до певних чинів і винагород, а тим самим вирізнитися в громаді, стати шанованою людиною, Ярема, опинившись рекрутом в австрійській армії, йде до школи та засвоює ази науки читання та письма. Неймовірними зусиллями волі, переборюючи обмежені розумові можливості (наратор іронічно описує досягнення чоловіка в науці та кар'єрі), Ярема послідовно йде до реалізації своєї мети – відстоювання власної гідності в очах насамперед громади, а також двору, який, забираючи землю його діда, позбавив його можливості стати шанованим у громаді господарем. Проїшовши в лавах австрійської армії вир подій Весни Народів 1848–1849 років, здобувши досвід спілкування з різними людьми, побувши у владних структурах (нехай лише дрібним копіювальником), заробивши деяку суму грошей, Ярема повертається до громади, відчуваючи внутрішню силу та здатність діяти. Щоб ствердити власну самодостатність, він має показати громаді, чого він досяг: постійна маргіналізація призвела до незборимої внутрішньої потреби бути першим. Водночас відстоювання власної гідності Яремою сполучується та трактується наратором у повісті в рамках особистої образи на двір і пана, який позбавив його землі, а сам живе у достатку. Для глибшої, як здається авторові, мотивації дій ображеного чоловіка застосовується техніка

повторів переконання Яреми у кривді, заподіяній йому двором [14, с. 91, 92]. Якщо ствердження гідної позиції в громаді проходить успішно, то протиборство вчиненого громаді злу, викликаного наслідками проведення суспільної реформи, завершується поразкою. Боротьба за гідність та інтереси громади приводить українця в ті ж тенета, з яких він намагався визволитися за допомогою австрійської влади. Тенета постійного протистояння польського панства та українського селянства насправді вигідні австрійському урядові, а Ярема, який несвідомо наблизився до розкриття цього плану, опиняється у в'язниці. Зрозуміло, що сам Захар'яевич трактує постать Яреми тенденційно – як сліпе знаряддя в руках австрійців у боротьбі проти самоствердження польського народу [ширше див: 2; 7]. Варто нагадати, що Захар'яевич постійно, не лише в "Яремі", а й у "Святому Юрі", конфронтує дві системи цінностей: панство і селянство. Якщо Ярема та українська громада метою своєї діяльності вважає лише повернення землі, лісів і пасовиськ, тобто матеріальних цінностей, то польська шляхта – герої повісті – обстоюють цінності духовні – християнське милосердя, братню любов до знедолених селян, несення освіти в маси [14, с. 93]. Образ Яреми використаний автором для переказу відповідного ціннісного змісту: людина може бути керованою сторонньою силою у своїх пошуках правди та йти до неї негідними шляхами, зосереджуючись лише на здобутті матеріальних цінностей, що заспокоюють невисокі особисті амбіції та запевняють пошану і позицію в громаді. Людське прагнення накопичення статків отримує тут міцне негативне висвітлення, адже не здійснюється на користь польської громади, яка працює на єднання з українським народом та на його розвиток.

Цікаво наголосити, як Я. Захар'яевич послідовно дискредитує українського селянина в його прагненні змінити суспільний статус та самооцінку шляхом навчання. Ярема, потрапивши до австрійського війська, проінформований австрійським чиновником про те, що освіта може дати можливість вислужитися та здобути посаду з відповідною грошовою винагородою, сам вирішує змінити традиційний життєвий шлях бідняка-русина, відданого в рекрути. Наратор постійно акцентує обмежені інтелектуальні здібності Яреми: хлопець, що має "głupie, wole oszy" [14, с. 17], хоч часом вміє подивитися розумно, після багатьох років навчання може написати лише рапорт, тобто здійснити відтворювально-повторювальну дію, але ніколи так і не спромігся використовувати літери і слова для висловлення власних думок. У повісті з неприхованою іронією описується шлях Яреми через терни освітнього процесу і кар'єрного зростання та стверджується, що навіть така недалека людина, яка завдяки сильній волі та життєвим обставинам здобула елементарну освіту та побувала по світах, суттєво вирізняється на тлі решти української громади. Освіта відкриває героєві можливості для відродження втраченого почуття

самовпевненості, придатності, першості, а разом з тим мотивує до служіння громаді. Автор твору в нараторських коментарях заперечує такий спосіб ширення освіти серед селян, що насаджує принципи австрійської внутрішньої політики та призводить до етнічного протистояння, адже "był on (Ярема. – М. Б.) uczniem szkoły, z której wyszedł Szela i towarzysze... Tylko nieco spóźnił się, przez co nauczycielom swoim narobił trochę kłopotu..." [14, с. 126]. У цьому коментарі прочитується також думка, висловлена іншим героєм – австрійським чиновником: "...takie Jaremy są nam dzisiaj niebezpieczne" [14, с. 125], – думка про те, що освічений український селянин, свідомий своїх прав, є загрозою для суспільного ладу, побудованого на нерівноправності та утиску. Варто наголосити, що, незважаючи на негативну оцінювану у повісті "Яремину шкільну науку" (парафразуючи назву відомого твору українського класика), автор у душі позитивістського гасла "праці біля підвалин" пропагує несення освіти в маси, адже головні польські героїні твору, скривджені українськими селянами, не знеохочуються, вони відкривають і утримують школу для сільських дітей.

Не менш важливим колективним образом, що несе певне аксіологічне навантаження, є українська громада. Сенси, які актуалізує ця аксіологема, визначали світогляд українців, спосіб існування та взаємодії з зовнішнім світом. Наскільки ця суспільна інституція була важливою в пограничному світі, свідчить той факт, що у творах письменників польсько-українського пограниччя середини ХІХ століття з'являється власне лексема "gromada", а не її польський відповідник "gmina". Семантика поняття громади у творчості аналізованих польських письменників набагато глибша, ніж це фіксують словники. Її роль намагався зрозуміти Г.-Т. Єж у нараторському коментарі в романі "Тригір Сердечний": "Gromada miała i ma w pojęciu ludu na Rusi znaczenie wielkie, trochę aż mistyczne, znaczenie jakiejś instancji ostatniej, mającej rozstrzygnąć wszystkie sprawy i wszelką sprawiedliwość wymierzyć. Jest to istota, a raczej instytucja idealna, występująca pod postacią tej gromady, która wieś stanowi, a która jest dyspozytorką podań, zwyczajów i obyczajów" [8, с. 63]. Цю ідеальну інституцію, яка уособлює певне село та зберігає народну пам'ять – перекази, звичаї, традиції, автор наділив великою силою, а її кількісний бік дав можливість порівнювати її рухи з рухами моря або виверженням вулкану – "gromada wlewała się", вона пересувається "powoli niby lawa gęsta" [8, с. 51]. У "Яремі" короткі коментарі наратора слушно констатують найважливіші функції громади у щоденному житті українського селянства: громада визначає норми поведінки кожного її члена (чоловіка, жінки, хлопця, дівчини та ін.), норми взаємин між господарями, між родинами, між статями, слідкує за дотриманням усіх цих норм, оцінює, судить, нагороджує або карає: "Odwieczna ta instytucja była zawsze potęgą obejmującą szerokim ogniwem

wszystkich tych, co do niej należeli" [14, с. 81]. Всі, хто вийшов з громади та не перетнув у своїй освіті певну межу, раніше чи пізніше до неї повертаються. Громада байдужа до прибулуд – своєрідних своїх "чужих", не любить наклепників і підлабузників (історія зникнення Шимка), нехтує тими, що не приносять їй користі. Над долею відданого в рекрути Яреми, який не мав жодної ваги в громаді, громада навіть не замислюється. Як стверджує наратор: "...bo Jarema niczym był w gromadzie i żadnego nie miał znaczenia; nie wypadło więc o tak niepokiesznej figurze rozprawiać, jak się rozprawia o porządnym gospodarzu" [14, с. 24]. У громаді всі рівні – у рівності її сила. Цікаво, що відчувається повна підтримка оповідачем внутрішнього етосу громади, погодження із її поведінкою, міркуваннями, культурою співіснування. Одночасно ця ж громада, бідна і знедолена, бореться за своє існування та назовні висуває інші вимоги – повернення зайнятих польським паном земель, доступ до панських лісів і пасовиськ. Громада не задовольняється відданими їй частинами земель і лісів, які порівну між собою ділить, та вимагає наступних, намагається силою захопити те, що, на її думку, їй належить. Не цінує вчинків пані Зосі, яка відкриває школу для сільських дітей та дає кошти на їхнє навчання. Захар'ясевич однозначно акцентує ціннісні пріоритети громади, зосереджені лише на матеріальному збагаченні.

Художня аксіологія, яка знаходить у літературі вияв у різноманітних стратегіях висловлення пануючих цінностей на тематичному, проблемному, образному, наративному тощо рівнях, стає цінним ключем для інтерпретації текстів культурного помежів'я. Романи "Святий Юр", "Напередодні" та "Ярема" Яна Захар'ясевича – митця з пограниччя двох культур – унаочнюють авторські ціннісні переконання та рівень розвитку польської суспільної думки щодо польсько-української минувшини та сучасності. Важливо наголосити, що, попри польське романтичне захоплення українською людністю, фольклором, попри загальне етнографічне зацікавлення, народ, який є творцем цієї унікальної культури, не отримав у XIX столітті підтримку і сприяння своїм націєтворчим прагненням. Етнічна група, що мала основи для консолідації на ґрунті національних і культурних традицій, так міцно придушуваних сусідніми державами, стала лише тлом для унаочнення намагань польських письменників і мислителів зберегти власну національну ідентичність.

Список використаних джерел та літератури

1. Брацка М. Польська проза 40–80-х років XIX століття: міф – історія – цінності : монографія / М. Брацка.— К. : Талком, 2013.— 360 с.
2. Козак С. Ян Захар'ясевич і питання польсько-українських стосунків у Галичині / Степан Козак // Наша культура.— 1971.— № 4.— С. 14–15.

3. Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів].— К. : ВЦ "Академія", 2007.— Т. 1.— 608 с.— Т. 2.— 624 с.
4. Chmielowski P. Nasi powieściopisarze. Seria I. / Piotr Chmielowski.— Kraków : Nakładem Księgarni J. K. Żupańskiego i K. J. Heumanna, 1887.— 631 s.
5. Głowiński M., Kostkiewiczowa T., Okopień-Sławińska A., Sławiński J. Słownik terminów literackich / Pod red. J. Sławińskiego. Wyd. 5, bez zmian / Michał Głowiński i in.— Wrocław : Ossolineum, 2008.— 706 s.
6. Iwasiów I. Aksjologiczne funkcje opowiadania historii (Wokół prozy Włodzimierza Odojewskiego) / Inga Iwasiów // Szczecińskie prace polonistyczne. Kresy w literaturze / pod red. B. Hadaczka.— Szczecin, 1993.— № 5.— S. 67–83.
7. Janion M. Powieść o chłopskim buntowniku / Maria Janion // Zachariasiewicz J. Jarema. Studium z wewnętrznych dziejów Galicji / wstęp i komentarz oprac. M. Janion.— Wrocław : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich.— S. V–XVIII.
8. Jeż T. T. Hryhor Serdeczny / Teodor Tomasz Jeż.— Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1957.— 219 s.
9. Kamiński S. Jak uporządkować rozmaite koncepcje wartości? / Stanisław Kamiński // O wartościowaniu w badaniach literackich / studia pod red. S. Sawickiego, Wł. Panasa.— Lublin : Redakcja Wydawnictw KUL, 1986.— S. 6–22.
10. Kłak Cz. Literacka młodość Jana Zachariasiewicza / Czesław Kłak // Z tradycji kulturalnych Rzeszowa i Rzeszowszczyzny. Pod red. St. Fryciego i S. Reczka.— Rzeszów : Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, 1966.— S. 141–182.
11. Kłak Cz. Powieści historyczne Jana Zachariasiewicza zwierciadłem sporów politycznych między demokratami i konserwatystami galicyjskimi / Czesław Kłak // Prace Humanistyczne Rzeszowskiego TPN.— Nr 1.— Rzeszów, 1970.— S. 153–92.
12. Koropeczyk R. Wizerunek narodowego ruchu ruskiego w powieści Jana Zachariasiewicza "Święty Jur" / Roman Koropeczyk // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze.— T. III/IV.— 1994–1995.— S. 305–323.
13. Markiewicz H. Pozytywizm / Henryk Markiewicz.— Warszawa : PWN, 2008.— 612 s.
14. Zachariasiewicz J. Jarema. Studium z wewnętrznych dziejów Galicji / Jan Zachariasiewicz.— Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1951.— 127 s.
15. Zachariasiewicz J. Święty Jur. Powieść w trzech częściach / Jan Zachariasiewicz.— Lwów : w drukarni E. Winiarza, 1862.— 271 s.
16. Zachariasiewicz J. W przededniu. Powieść w trzech tomach / Jan Zachariasiewicz.— Lwów : w drukarni E. Winiarza, 1863.— T. I.— 226 s.; T. II.— 229 s.; T. III.— 231 s.
17. Żmigrodzka M. Przez wieki idąca powieść. Wybór pism o literaturze XIX i XX wieku / Pod red. M. Kalinowskiej i E. Kiślak / Maria Żmigrodzka.— Warszawa : Wydawnictwo IBL, 2002.— 524 s.

Maria Bracka. Aksjologia fabularna: specyfika tekstu z pogranicza polsko-ukraińskiego (na przykładzie twórczości Jana Zachariasiewicza)

W artykule przeanalizowano strategie artystyczne werbalizacji przekonania aksjologicznych w tekście z pogranicza polsko-ukraińskiego. Przykładem

takiego tekstu są powieści popularnego w drugiej połowie XIX wieku polskiego pisarza Jana Zachariasiewicza o tematyce ukraińskiej.

***Maria Bratska. Fabulous Axiology: the Specific of the Text
from the Polish-Ukrainian Borderland (on the Example of the Jan
Zachariasiewicz Works)***

The article examines the artistic strategies of verbalization of the axiological beliefs in the text from the Polish-Ukrainian borderland. The novels of the popular Polish writer from the second half of the 19th century Jan Zachariasiewicz on a Ukrainian theme are the examples of such texts.